

STUDII, CERCETĂRI, COMUNICĂRI

De la Aegyssus la Tulcea

Aurora Corhan

Situat pe malul drept al brațului Tulcea, la hotarul dintre uscat și zona deltei, municipiul Tulcea s-a dezvoltat pe o platformă colinară și pe o zonă aluvionară, de dată mai recentă. Teritoriul actual al orașului are aspect de amfiteatru cu dealuri ce coboară spre Dunăre, cele mai cunoscute fiind Colnicul Hora (Dl. Monumentului), Dl. Taberei și Dl. Carierei.

Așezarea a existat înainte de stabilirea grecilor la Pontul Euxin, fapt atestat de cercetările arheologice. Urme din epoca neolitică, aparținând culturii Gumelnița, au fost descoperite la NV și NE de oraș, respectiv pe Dl. Taberei și pe malul de sud al lacului Zaghen. Din sec. VII-VI î. Cr. datează orizontul hallstadian, cărui îi aparțin două așezări situate pe Dl. Taberei și la SE de Colnicul Hora. Aici, în partea de NE a municipiului Tulcea, la poalele promontoriului stâncos cu aspect de peninsulă, s-a format orașul Aegyssus care a avut o evoluție neîntreruptă cu începere din sec. VII-VI î. Cr. până în sec VII d. Cr. Continuitatea de locuire de peste 14 secole în această așezare a fost consecința comerțului de tranzit ce se desfășura la gurile Dunării

Primele informații scrise despre cetatea Aegyssus, considerată o *vetus urbs*, le aflăm în două epistole ale lui Ovidiu, din anii 12 și 15 d. Cr, din care cităm: „*Aproape de malul Istrului se află o veche cetate cu două nume / La care cu greu se poate pătrunde din cauza întăriturilor și locului în care este așezată / Dacă este să dăm crezare locuitorilor ei, / Caspyus Aegyssos este cel care ar fi întemeiat-o și ar fi numit-o după numele său...*”

Descoperirea unei stele funerare, la aproximativ 2,5 km SV de cetatea Aegyssus, demonstrează faptul că orașul deținea în sec II d.

Cr. un teritoriu în care se aflau sate de tip roman (*vici*) și ferme rurale (*villae rusticae*), fiind centrul unui *pagus* (comună cvasi-urbană). În a doua jumătate a secolului III d. Cr. a funcționat aici cohorta a II-a Flavia Brittonum, iar în secolul al V-lea Aegyssus este sediul unei unități de cavalerie și reședința comandantului militar al frontierei din Legio I Jovia.

În afara epistolelor lui Ovidiu, orașul este menționat și în alte izvoare scrise, precum în lucrările: „*De aedificis*”, scrisă între 553-555 de Procopius, în care sunt amintite cetățile renovate de Iustinian, „*Notitia Episcopatum*” (sec. VIII d. Cr) și „*De Thematibus*” (sec X).

Distrusă succesiv de pecenegi, uzi și tătari, așezarea se reface, în sec XIV, pe o suprafață mai mare decât vechea zonă fortificată, iar în sec al XV-lea este ocupată de turci.

Cu numele de Tulcea, orașul figurează, pentru prima dată, într-un registru vamal din anul 1514, apoi în defterele- registre care dețineau evidența sarcinilor militare ce reveneau populației musulmane colonizate- din 1543 și 1584. Tot cu numele de Tulcea, localitatea este menționată de Paolo Giorgii în 1595, iar în anul 1650 de către călătorul turc Evlya Celebi. Mai târziu, Dimitrie Cantemir în lucrarea „*Descriptio Moldaviae*”, descriind cetatea de la Isaccea, specifică faptul că aceasta se aseamănă cu cea de la Tulcea.

Numele Tulcea derivă, se pare, din cuvântul turcesc „*tula*”, care înseamnă cărămidă, sau din celticul „*tul*” ce se traduce prin „*fortăreață*”- așezarea fiind o lungă perioadă de timp un punct întărit.

Orașul medieval s-a dezvoltat la poalele Dl. Monumentului, iar portul vechi se afla între două promontorii stâncoase, cele pe care se

găseau vechiul far și Portul Pescarilor, numit mai târziu vadul Sacagiilor. De la vadul Sacagiilor, Dunărea forma un liman spre sud până pe locul actualei biserici „Schimbarea la față” de pe strada Slt. Gavrilov Corneliu, liman străjuit de Dl. Mahmudiei și Dl. Babadagului. Strada Isaccei era încă acoperită de apele Dunării care, dincolo de dealurile Babadagului și Comorofca, realiza încă un liman. Între primul liman, Dunăre și lacul Zaghen se formase o peninsulă al cărei capăt de nord era stâncos, înalt și abrupt, o adevărată fortificație naturală în apropierea portului. Astfel, orașul s-a dezvoltat de-a lungul peninsulei care avea ca arteră principală str. Gloriei ce se ramifica la nord spre cetate și spre port, iar la sud pe dealul unde se află str. N. Bălcescu.

Despre așezarea de la începutul secolului al XVIII-lea există câteva relatări. Mihail Bay și Gaaspar Papai trimiși în delegație de către Fr. Rakoczi al II-lea la Hanul Tătarilor din Crimeea, în 1706, notează: „...această Tulcea este o cetate mică, zidită pe o stâncă pe malul Dunării și păzește un braț al Dunării, ca să nu poată trece corăbiile fără veste din Dunăre în Marea Neagră”.

Colecționarul de monede La Mottraye, descrie astfel orașul, după o călătorie în zonă, efectuată în 1711: „Lăsând la stânga drumul Isaccei, am trecut la Tulcea, sat așezat pe o înălțime la poalele căreia este un mic fort cu șapte turnuri, chiar pe un braț al Dunării, care înconjoară în această parte una din cele mai mari insule, formată de acest fluviu înainte de a se vărsa în Marea Neagră.”

Aceste relatări fixează Tulcea, la acea

dată, pe locul dinspre Dl. Monumentului.

Despre așezare există informații și în câteva acte domnești ale domnitorului Moldovei, Moruzzi. În actul din 1778 se face referire la ordinul sultanului ca pârcălabii orașului Galați să trimită chereștea la Tulcea, iar în cel din 1799 se face cunoscută porunca domnitorului de a fi exilat la Tulcea fiul poetului Ienăchiță Văcărescu, Alecu Văcărescu, care moare în închisoarea de aici.

Confruntările militare ruso-turce, care au durat de la mijlocul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XIX-lea, au provocat mari distrugerii (la 1771, 1773, 1750-1791, 1812 și 1829), astfel că în acest interval de timp orașul era sărăcit. După anul 1830, urmează o perioadă de repopulare și refacere a localității, ca urmare a tratatului de la Adrianopol ce a determinat evacuarea populației cuprinsă între Dunăre și lacul Razim, pe linia Tulcea-Babadag.

Suprapopularea orașului a avut consecințe asupra structurii urbanistice prin ruperea perimetrului și mutarea centrului comercial. Acest lucru a fost favorizat și de modificările de natură topografică și anume de colmatarea treptată a celor două limane ale Dunării și transformarea acestora în uscat, după lucrările de îndiguire a fluviului de către Comisia Europeană a Dunării, în preajma anului 1850.

Populația evacuată din satul Prislav (Nufăru) s-a stabilit pe dealul unde este azi strada Prislav, iar locuitorii din Beștepe au ocupat Dl. Babadagului până în strada Beștepenilor, situată lângă biserica de pe Dl. Comorofca. Cu ei au venit și grecii care au populat zona din jurul

străzii Belvedere. Se formase un cartier nou ce urmărea malul Dunării, un cartier românesc care avea ca stradă principală strada Românească (str. Victoriei). Au urmat noi imigrări: bulgari, ruși, nemți și tătari. Bulgarii și-au construit gospodăriile la poalele Dl. Mahmudiei, în timp ce rușii s-au așezat în partea de sud a orașului. Prin 1844, primele familii de nemți, venite din Rusia ca și bulgarii, s-au stabilit pe Dl. Babadagului în perimetrul dintre străzile Traian și Mircea Vodă, unde au format cartierul nemțesc. După războiul Crimeii au sosit tătarii care au ocupat partea de vest a orașului. Eterogenitatea populației este dovedită și de existența mai multor cimitire, precum: vechiul cimitir turcesc și vechiul cimitir moldovenesc, ambele situate în partea veche a orașului, între Dl. Monumentului și Dl. Mahmudiei, la numai 500 m de portul vechi; cimitirul românesc și grecesc (ortodox) de pe Dl. Comorofca - transformat parțial, mai târziu, în Cimitirul Eroilor; cimitirul evreiesc în extremitatea sudică a orașului.

Tulcea, reorganizată după anul 1830, capătă un plan distinct de așezare prin cele două părți: vechiul oraș al portului și noul oraș de pe Dl. Babadag, separate de zona aluvionată, unde se va dezvolta centrul negustoresc. Din vechiul port, piața orașului s-a mutat aici, iar la capătul străzii 14 Noiembrie s-au construit magazine

după modelul bazarelor orientale, sub un șir de coloane dispuse pe ambele părți ale str. Ștefan cel Mare (stradă între str. Slt. Gavrilov Corneliu și str. Păcii - dispărută). Tot în această zonă au apărut și alte artere precum Regina Elisabeta (Str. Slt. Gavrilov Corneliu) și str. Basarabilor (str. Păcii).

Strada Isacței s-a colmatat și a fost populată, începând și aici o intensă activitate comercială. Portul se stabilește de-a lungul noului chei construit, unde a fost ridicată clădirea Căpitaniei Portului în care funcționa și vama. Vechiul port rămâne pentru ambarcațiunile pescarilor, mai ales pentru iernat. La nord de vadul Sacagiilor, pe locul fostei fortificații otomane de pe promontoriul stâncos, Comisia Europeană a Dunării a ridicat un far pentru orientarea vapoarelor spre mare.

Strămutarea centrului orașului i-a determinat pe turcii, care dețineau vechiul centru, să se apropie de cel nou, unde vor realiza câteva clădiri impunătoare, mai ales că Tulcea va fi, între anii 1860-1877, reședință de sangeac. Astfel, construiesc Conacul Pașei Ismail Bey (azi Muzeul de Artă), între 1863-1865, geamia cu minaret (Azizie) în 1873, iar între aceste clădiri ridică, în perioada 1868-1876, liceul turcesc ce va avea, la terminare, altă folosință și anume cazarma jandarmeriei, iar mai târziu.

foto: Petru Șolcă

după 1878, Primăria orașului (clădirea din fața Colegiului „Spiru C. Haret”).

Românii, în 1845, construiesc catedrala Sf. Nicolae, iar bulgarii ridică biserica Sf. Gheorghe în 1857 și o școală lângă ea. Locul din fața bisericii Sf. Gheorghe a fost transformat într-o grădină publică cu chioșc unde cânta o fanfară. O viitură, în urma unei ploi torențiale, a distrus grădina publică pe locul ei funcționând apoi, pentru o perioadă de timp, un obor de cereale și un târg de vite. În jurul acestui obor se aflau, la est, mahalalele bulgarilor și armenilor, în vest ale evreilor și grecilor, iar în sud mahalaua rusilor.

Înființarea în 1847 a șantierului naval, care în timp ajunsese să producă și nave pentru export, precum și dezvoltarea funcției portuare - Tulcea devenise la 1859 un însemnat port fluvial - au favorizat creșterea importanței așezării. În scurt timp, Tulcea ajunge cel mai mare oraș al Dobrogei, despre care, încă în 1853, întemeietorul arheologiei paleolitice, Boucher de Perthes relatează:

„La stânga, pe colină, apare o altă priveliște și anume una din cele mai plăcute din câte se pot întâlni. E vorba de o armată de mori de vânt...Număr vreo 40, în afară de cele pe care nu le văd. În fața morilor este un oraș turcesc fortificat, care se numește Tulcea. El trece a fi vechiul Aegyssus...Ne oprim în fața orașului care pare a fi destul de întins. Casele sunt acoperite cu scânduri și sunt separate unele de altele. Unele din ele au câte două etaje. Încep să se vadă coșuri de vapoare. Se zărește și o moschee.”

Importanța orașului, devenit și reședință de sangeac, reiese și din comparația făcută cu orașul Constanța. Astfel, în anul 1869 Tulcea avea un număr de 2.405 gospodării față de 331 câte erau în Constanța, 463 de prăvălii (162 în Constanța), 8 hanuri (5 în Constanța), 2 băi (nici una în Constanța), 88 de mori (una în Constanța), 3 fabrici (nici una în Constanța), 93 de cârciumi (10 în Constanța), 4 spitale (nici unul în Constanța), o grădină publică (nici una în Constanța), un șantier naval (nici unul în Constanța).

foto: Petru Șolcă

În anul 1873 populația orașului Tulcea era de 5.106 locuitori în timp ce populația orașului Constanța era de 1.228 locuitori.

După eliberarea Dobrogei de sub stăpânirea turcească, Tulcea devine reședința județului cu același nume.

Bibliografie:

- Baumann, V.H., 1975, Noi mărturii istorice dintr-un sondaj arheologic, Peuce IV, Tulcea, 233-232.
- Baumann, V.H., 1984, Piese sculpturale și epigrafice în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie din Tulcea, Peuce IX, Tulcea, 207-233.
- Colectiv, Dobrogea, Editura Sport-Turism
- Brătescu, G., 1928, Tulcea, schiță urbanistică, Analele Dobrogei, an IX, vol.II, 21-37.
- Ghiață, A., Date noi privind istoria Dobrogei (1856 - 1877), Cercetări de istorie și civilizație SE europeană, 1986
- Ionescu, M.D., 1904, Dobrogea în pragul veacului XX-lea, Constanța
- Mănușu-Adameșteanu, G., 1995, Raport final asupra locuirii medievale timpurii de la Aegyssus-Tulcea (sec. X-XV), Peuce XI, Tulcea, 363-371.
- Popovici, I., Grigore, M., Marin, I., Velcea, I., Podișul Dobrogei și Delta Dunării, edit.Stiințifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Voicu, I., Cotovu, B., Constantinescu, P., 1928, Monografia orașului Tulcea, Constanța.